

Jelentés a Bánság veszélyeztetett templomairól III.

– befejező rész

4. Veszélyeztetett örökség

A 2014 nyarán a Nagybecskereki Egyházmegye honlapjára felkerült, egyes templomok és más egyházi épületek lebontásáról szóló szenátusi határozat a három legfontosabb, kulturális és magyar vonatkozás szempontjából legfigyelemreméltóbb templomon kívül – Szerbcsernye, Párdány és Módos – több helyszínt is megjelöl. Ezek egy részében szintén értékes régi templomok kerültek veszélybe (pl. Galagonyás, Perlasz), más esetekben azonban a határozat értékes paplakokról (pl. Aracs) vagy egyéb egyházi épületekről tesz említést. Ezeket az értékeket *Veszélyeztetett örökség* fejezetcím alatt gyűjtöttük össze.

amelyek valóban érdemesek a megőrzésre, mind kulturális jelentőségüknél, mind pedig a helyi közösség életében betöltött szerepüknél fogva.

Jelentésünk ezen részébe felvettünk néhány olyan helyszínt is, amely ugyan nem szerepel a „bontáslista” néven elhíresült szenátusi határozatban, ám a helyben lakó hívek templomuk esetleges lebontásáról tájékoztattak bennünket (Klári, Nagybikács). Ezeknek az épületeknek az örökségvédelmi dokumentálását is elvégeztük.

4.1. Aracs (Törökbecse II.)

Már az 1332-es pápai tizedjegyzékben is szerepel Aracs néven, amely régi magyar földrajzi

Tanulmányunk egyik rendezőelve, hogy rövid távon azokon a templomokon kell segíteni, amelyek esetében a megsemmisülés veszélye közvetlenül fennáll, vagy amelyek a magyar épített örökség szempontjából jelentős értéket képviselnek. Ezúton is utalni kívánunk azonban a magyar állam felelősségére abban, hogy **középtávon** azoknak a magyar vonatkozású szakrális vagy közösségi műemlékeknek (és így különösen a templomoknak) a sorsáról is gondoskodnia kell,

név. Aracs a középkorban játszott kiemelkedő, vidékünkön is túlmutató szerepet. **Régi ferences kolostorának és templomának romjai ma az aracsi pusztában láthatóak.** A XV. században Torontál vármegye gyakran itt tartotta közgyűléseit. Sajnos a hódoltság idején Torontál vármegyének és a Délvidék többi magyar településének a sorsában osztozott: a török 1551-ben elpusztította. 1697 után Csernovics Arzen pátiaárka szerbjei szállták meg, és az általuk megült

helyet Vranova ('varjas') néven kezdték emlegetni. 1774-ben Aracs is a nagykikindai kiváltságos (szerb) kerület része lett. 1786-ban még csak 60 katolikus magyar lakott itt. 1820 és 1840 között a Sissány család jóvoltából Szeged vidéki, bácskai és marosi iparosok beköltözése javította az etnikai arányokat. Gyermekeik számára 1830-ban létrejött az első magyar iskola Aracson. 1876-tól újra Torontál vármegye része. Ekkoriban még Vranjova, Frányova néven szerepel, magyar nevét 1888-ban állítják helyre. Eredetileg 285 tanya tartozott hozzá.¹

az aracsi pusztában lévő, XIII. századi templomrommal – jelenleg felújított, kifogástalan állapotban van. Híveinek száma 1500 körüli, az igehirdetés nyelve a magyar. Törökbecséről részesül oldallagos ellátásban.

Plébániaépület

Az aracsi plébánia épülete is szerepel a püspökség templomok és egyéb egyházi épületek lebontásáról szóló határozatában. A Karagyorgye utca 83. szám alatti paplak mindössze öt perc

Az aracsi r. k. plébániatemplom

A Törökbecséhez tartozó Aracson élő katolikusok számára a Törökbecse II. plébániát 1881-ben alapították.² Az itt található, 1903-ban a temesvári Reitter cég títusterve alapján épült Szent István király templom – amely nem azonos

sétára van a Szent István-templomtól. A hitközség költségén a plébánia alapításának évében, **1881-ben épült**, utoljára 1975-ben végeztek rajta felújításokat.³ Az egyszerű épület hűen tükrözi a magyar mezővárosi kultúra XIX. századi for-

¹ Reiszig i. m.

² Magyar Katolikus Lexikon, Törökbecse (szócikk)

³ Erős i. m.

makincset, ezért elsődlegesen **városképi szerepe miatt mindenképpen megőrzendő**. Nem tudjuk, esetében pontosan mi a püspökség szándéka; aggodunk az épület sorsáért.

4.2. Galagonyás

A Temes alsó folyása mentén található Galagonyás (Glogonj) hagyományosan híres virágzó **konyhakertészetéről**, káposztatermesztéséről. Nem középkori eredetű település, valamikor a hódoltság idején keletkezhetett. Mercy 1723–1725 között készített térképén lakatlan helyként szerepel. Első lakosai 1774-ben érkező szerb és német betelepülők voltak. Egy évre rá Mária Terézia jóvoltából megépült az első római katolikus templom. Az 1788-as török betörés idején a helység lakosságát lemészárolták, templomát felégették. Az új, torony nélküli katolikus templom 1789-ben épült újjá a kincstár vagyonából – ennek a helyén épült 1841-ben a ma is álló istenháza. A település a török világot végleg lezáró pozsareváci béke (1718) után a Bécsből irányított mesterséges tartomány, a Temesi bánság, majd annak megszüntetését követően (1779) a Határőrvidék része lett. A Habsburgok kreálta természetellenes állapot egészen 1872-ig, a Határőrvidék feloszlásáig tartott, s a település csak ettől kezdve tartozott Torontál vármegyéhez.

Egy régi galagonyási legenda arról tudósít, hogy valamikor Mátyás király uralkodása idején

A galagonyási Szent Anna-templom

(1458–1490) Kinizsi alvezére, Dóczy Péter – aki a jajcai báni tisztséget viselte – a falu határában legyőzött egy török fosztogató csapatot. A hagyomány szerint a csata a mai **Vizesrétek** nevű dűlőben zajlott le, ahonnan később leletek kerültek elő.⁴

1910-ben lakosainak zöme német volt, rajtuk kívül az ortodox vallású románok száma volt jelentős. A magyarok lélekszáma mindössze 72 fő volt, ami a település lakosságának kevesebb mint 3%-át tette ki. Ennek ellenére a lakosok 23%-a beszélt magyarul. 1913-ban a hitközség nyelve német, magyar és horvát volt.⁵ A második világháború után betörő partizánok a falu plébánosát, Knapp Antalt negyvenhárom másik férfival együtt lelőtték. Miután német lakosságát elűzték, a templom híveinek száma megcsappant. 1983-ban már csak 43 katolikus élt Galagonyáson, 26 magyar és 17 horvát.⁶ A 2002-es népszámlálás idején 3178 lakosából csak 26 volt magyar (0,8%), valamint 6 horvát és 5 német.

Szent Anna-templom

Galagonyás klasszicista-eklektikus stílusú **Szent Anna katolikus temploma** a település központjában áll, egy négyszög alakú tágas parkra néz. Egy korábbi, 1789-ben újjáépített templom helyén **1841-ben épült⁷ a község költ-**

⁴ Reiszig i. m.

⁵ Magyar Katolikus Lexikon, Galagonyás (szócikk)

⁶ Uo.

⁷ A Nagybecskereki Egyházmegye sematizmusának adata. Megjegyzendő, hogy a Magyar Katolikus Lexikon az 1789-ben a kincstár által épített templomról ír.

ségén, így jellegénél és koránál fogva egyaránt műemléki és régiségértéket képvisel. A templomok lerombolásáról rendelkező püspökségi határozatban nevesített helyszínek egyike: az egyházvezetőség eredetileg a templom lebontását helyezte kilátásba. Ennek előkészületeként tudható be a hitélet szisztematikus leépítése, majd a templomhoz tartozó, **1775-ben a határőrvidék, a vallásalap és a község költségén⁸ épült régi paplak** eladása a szerb ortodox egyház részére.

ÉPÜLETBELSŐ, TARTOZÉKOK

A templom belső tere kimondottan értékes, az egykoron népes gyülekezet igényességére vall. A hajóba lépve a „Gelobt sei Jesus Christus” (Dicsértessék a Jézus Krisztus) német nyelvű felirattal találkozunk, amelyet a karzatot tartó oszlopok között figyelhetünk meg. A padok állapota kifogástalan. A hajó és a szentély fölötti mennyezetet színvonalas kifestések díszítik. A mennyezeten helyenként megfigyelhetők repedé-

A nyugati homlokzat és az északi homlokzat a sekrestyével

AZ ÉPÜLET JELLEMZÉSE

A templom épületének szerkezeti állapota nem ad indokot még a lebontás felvetésére sem, mivel a többi bánsági templommal összehasonlítva **meglehetősen jó állapotú**, ami elsősorban a folyamatos használatnak tudható be (2014-ig a szerb ortodoxokat is szolgálta). Egyedül kétoldalt figyelhető meg nagyjából másfél-két méteres magasságig a falak vízese- dése. A tetőszerkezeten a hajó és a szentély feletti részen nincsenek számottevő hibák. A kétszintes harangtorony jó állapotban van, ám nagyjából egy évvel ezelőtt a szélvihar letörte a toronysisak keresztjének egyik ágát, ezt azóta sem állították helyre. Külső homlokzatán, a bejárat mellett *magyar nyelvű magasságjegy* található, amely még a Trianon előtti időkből származik.

sek és beázások nyomaiként nedvesedési foltok. Elsődlegesen a károsodás kiváltó okát kell megszüntetni: a héjazaton keresztül a csapadékvíz bejut a padlástérbe, ami egyre súlyosabb károkat okozhat.⁹ A templom belső berendezési tárgyai (keresztút stációi, templomlobogók, míves barokk oltár, belső szobrok és szószék) kiváló állapotnak örvendenek. Az értékes barokk oltár és a szobrok **jelentős műemléki többletértéket** képviselnek. A szentély boltozata felett a „Grosser Gott wir loben dich” német nyelvű feliratot találjuk. A szentélynél és a karzaton szakszerű restaurálást igénylő értékes festmények láthatóak – ezek száma összesen négy. Különösen az egyik Mária-kép kiemelkedő művészettörténeti szempontból, mely az Istenanyát a kisdéd Jézussal ábrázolja. A festmény **jelentős képzőművészeti érték**, így mielőbbi állagmegóvásra szorul.

⁸ Erős i. m.

⁹ KÖH Útmutató

A templomhajó

Értékes Mária-festmény
a kised Jézussal

Mennyezetfestés

A templom orgonája már nincs meg. Azt, hogy mi lett a sorsa, milyen állapotban és mikor szállították el, sajnos nem sikerült megtudnunk. A mennyezetten, a karzat felett, a harangtorony tájékán nagymértékű vakolathullások észlelhetők. Ez az egész épület legjelentősebb műszaki hibája. A toronyban lévő, régiségértéke miatt műszaki megoldásként védendő óraszerkezet megrozsdásodott, állapotát emellett a lerakódott madárürülék (guanó) is kikezdi. Akár rövid távon is komolyabb gondokat okozhatnak a galambok és denevérek, melyek a templom elhagyatottságának következtében beköltöztek a harangtoronyba és a padlásra.

A HELYI KÖZÖSSÉG

Napjainkban körülbelül harminc híve lehet a templomnak, akik döntően magyarok. Az igehirdetés nyelve horvát és magyar. Szentmiséket csak évente háromszor tartanak, karácsonykor, húsvétkor és a búcsú napján. A helyiek visszaemlékezése szerint pár éve még rendszeres volt a misézés, majd havi háromra csökkentették az alkalmak számát. Az elfogyó gyülekezet a templomot az 1950-es évektől közösen használta a faluba a II. világháború után betelepített ortodox szerbekkel. Ám ők 2014-ben felépítették saját templomukat, így nem használják többé a Szent Anna-templomot. A szakrális épület sorsa ezért

kérdéssé vált. Az 1775-ben a Határőrvidék, a vallásalap és a község költségén épült plébániát az egyházmegye vezetősége eladta a Szerb Ortodox Egyháznak. **A templom lebontását értesüléseink szerint a település vezetősége (helyi közösség) is ellenzi.**

Fel kívánjuk hívni a figyelmet arra a körülményre, hogy **megszűnt a galagonyási katolikus templom rendszeres használata**, mivel elkészült a szerb hívek saját temploma. Ez a funkcióvesztés várhatóan az épület fokozatos álagromlását fogja előidézni. A megoldást egyedül

Feszület

Oltár

A toronyóra szerkezete

ÖSSZEZÉS

A művészeti és kultúrtörténeti szempontból jelentős templom várható pusztulását megelőző munkálatok elvégzése (talajvíz feljutását megállító szigetelés, toronykereszt helyreállítása, illetőleg sérült cserepek pótlása) nem igényelne irreálisan nagy ráfordítást, különösen annak fényében, hogy minél jobb állapotú egy épület, annál gazdaságosabb az állagvédelmi feladatok ellátása. A Szent Anna-templom Galagonyás **többnemzeti-ségű múltjának emléke, a falu egyik legrégebbi épülete.** Ez az istenháza egyben a maroknyi **galagonyási magyarság egyetlen közösségi tere.** Értékét tovább növeli szép, történelmi keretet nyújtó és a természettel való harmóniát megteremtő környezete (park). Ezek az érvek mind a templom megtartása és az állagmegóvó célú munkálatok elvégzése mellett szólnak. Öröndetes ugyanakkor, hogy értesüléseink szerint az egyházmegye vezetősége a galagonyási templom tekintetében elállt bontási szándékától.

a még helyben lévő hívő közösség újjászervezése jelentené. Ennek hiányában javasoljuk, hogy a templom a szakralitását nem sértő épületként funkcionáljon.

4.3. Klári

Klári (Radojevo) egy ma már csak alig ezer lakosú község a szerb–román határon, az egykori Torontál vármegye Csenei járásában. Trianon előtt közigazgatásilag külön települést alkotott a szerb lakosságú Szerbklári, valamint a horvátok, németek, szerbek és magyarok által vegyesen lakott, kicsinyke Horvátklári. **A katolikusok Horvátkláriban éltek, amelyet horvát–szlavónországi kisnemesek alapítottak**, miután a zágrábi káptalan megszerezte (1801) ennek a területnek a birtokát. A település Szent Orbán tiszteletére szentelt katolikus **temploma tucatnyi magyar és horvát hívő lelki otthona.** Lebontását a püspökség szóban közölte az

érintettekkel. Szerbcsernyével egyetemben 2014 szeptemberében itt is beszüntették a misézést, azóta a templombúcsú alkalmából mutattak be szentmisét 2015-ben.

Klári, Szent Orbán-templom

Klári középkori eredetű település, eredeti neve *Peterd* volt. 1717-ben még Peterda néven felbukkan, ám Mercy 1723–1725-ben készült térképén már lakatlan pusztaként szerepel. 1770–1771-ben újratelepült szerbekkel és románokkal Karl Ignaz Graf von Clary und Aldringen temesvári kormányzó által, akinek tiszteletére Claryfalvának, Klárinak nevezték el, de a románok ezután is a Peterda változatot használták.¹⁰ Vályi András 1796-ban így írt a településről: „KLÁRI, Rátz és oláh falu Torontal Várm. földes Ura a' K. Kamara, lakosai ó hitűek, fekszik Kécsához fél mértföldnyire, négy nyomásbéli határja jó termésű, szarvas marhákkal, és juhokkal bővelkedik, földgyének fele jó, más része homokos és agyagos, fája szőleje nints, nádgya bőven, piatza T. Becsén, és Temesváron is.”

1801-ben birtokát megszerezte a zágrábi püspökség, és a Zágráb megyei Túrmezőről horvát anyanyelvű kisnemeseket telepített ide. Az általuk lakott utcákból alakult meg Horvátklári község.

¹⁰ Reiszig i. m.

¹¹ Erős i. m.

Horvátkláriban 1910-ben 496-an éltek, közülük 172 szerb (34,7%), 148 horvát (29,8%), 94 német (19,0%) és 83 magyar (16,7%) volt. A lakosság egyharmada tudott magyarul. Szerbkláriban ekkor 2646-an éltek, közülük 69 volt magyar (2,6%), s magyarul mindössze a lakosok 6%-a tudott. A 2002-es népszámláláskor 1385 lakost írtak össze az egyesített község területén, közülük csupán 11 volt magyar (0,8%) és 10 horvát (0,7%).

Szent Orbán pápa és vértanú templom

A századfordulón készült monográfiákban még azt olvashatjuk, hogy a katolikusoknak csak imaházuk van. Az Ivo Lola Ribar utca 21. szám alatt található 220 m² alapterületű templomot 1930-ban Dominik Mihály nagykikindai vállalkozó építette az egyház költségén¹¹, ám – amint arról a templom belsejében álló horvát nyelvű emléktábla tájékoztat (*képünkön*) – Gróf Csekonics Endre utódainak támogatásával. Ez annak a bizonyítéka, hogy a Csekonics család – bízva jobb idők eljövételében – még a trianoni tragédia ellenére sem adta fel a küzdelmet. S bár ez a

templom már a délszláv állam fennállása idején, így nem a magyar időkben épült, ilyen módon magyar vonatkozása adott. Helyi adatközlőink elmondták, hogy ez az épület már korábban is állt, és iskolaként funkcionált. 1930-ban csak templommá alakítása történt meg. Feltételezhető, hogy esetleg a korábbi imaház is ebben az épületben működött.

AZ ÉPÜLET JELLEMZÉSE

A Szent Orbán-templom egytornyos, késő eklektikus – késő neogótikus jellegű szakrális épület. Külsején beázásokat észleltünk, ezeket meg kell szüntetni annak érdekében, hogy a templom állapota ne romoljon tovább. Nagyobb problémát jelent az oltár és az első négy padsor megsüllyedése, a valamikori iskolaépület pincéje ugyanis elkezdett beszakadni. Valószínűleg a nem szakszerűen elvégzett betemetésben keresendő a süllyedés oka. Ennek érdekében itt sürgős beavatkozás – utólagos, szakaszolt alábetonozás – szükséges. Ezenkívül betonkoszorú építése és tetőcsere javasolt. Érdekesség, hogy az 1930-ban épült templom már 1932-ben javításra szorult.¹²

ÉPÜLETBELSŐ, TARTOZÉKOK

A falak vizesek, ezért utólagos vízszigetelés szükséges. Vakolata több helyütt omladozik. A burkolat cementlapból van. A templom ajtaja felújítandó, elemei pótlandók. Belső festése egyedi. Van a templomnak két gyertyatartója 1899-ből.

Orgonája értékes, az orgonasípok azonban eltörték, mivel évtizedekkel ezelőtt egy ittas kántortanító közéjük zuhant. A sekrestyében XIX. századi dokumentumok vannak. Megtaláltuk Horvátklári község 1885-ös eredeti közgyűlési jegyzőkönyvét, amely magyar nyelven íródott.

1915-ös bejegyzés Horvátklári közgyűlési jegyzőkönyvében

A HELYI KÖZÖSSÉG

Kláriban mára sajnos kevés katolikus maradt (nagyjából tizenöt), akik vegyes házasságban élnek, s ezáltal a beolvadás határán állnak. Körülbelül felerészben magyarok és horvátok. A faluban élő magyar nemzetiségű volt templomgondtól – akinek apja és nagyapja egyaránt ugyanazt a tisztséget töltötte be – megtudtuk, hogy az utolsó miséket Király Tibor torontáloroszi plébános celebrálta, ám **a püspök itt is beszüntette a misézést**, a szerbcsernyeivel egy időben. Az igehirdetés nyelve egyébként horvát és magyar volt.¹³

A templom belseje

¹² Erős i. m.

¹³ A Nagybecskereki Egyházmegye közlése (<http://www.catholic-zr.org.rs/hun/plebania/csernye.html>)

ÖSSZEZÉS

A klári katolikus templom a **bánsági horvátok és magyarok közös értéke**. Az, hogy ez az épület létezik, annak a tanújele, hogy a magyar arisztokrácia még a trianoni trauma után sem tört meg teljesen, nem adta fel küzdelmét, gondolva a jövőre. Ez a szomorú törés a második világháborút követően állt be: amikor a pokol elszabadult, népiirtások, kommunista diktatúra formálta a mindennapokat. Bár ez a templom műemléki értéket nem képvisel, **szakrális, közösségi és településképi szempontból érték**, a Csekonics-örökség része, a szükséges állagmegóvó munkálatok elvégzése összességében nem áll aránytalanságban kulturális és társadalmi jelentőségével.

4.4. Nagybikács

Már a középkorban is létezett egy Bikács nevű falu ezen a vidéken, a hódoltság idején azonban elpusztult. 1761-ben már újra lakott hely. 1804-ben Karátsanyi Lázár földesúr negyven magyar családot telepített Nagybikácsra, az ő emlékére tiszteletből Karátsonyifalvának kezdték nevezni a helységet. 1816-ban elmosta az árvíz, majd 1817–1818-ban hatvan német és magyar családdal népesítették be újra. Lakosainak egy része 1891-ben a ma Nagybecskerekhez tartozó Felsőmuzslyára költözött át az elszigetelt pusztai településről. Nevének előtagja a szomszédos,

Érdemes összevetni a nagybikácsi templom mai állapotát hajdani látványával (archív kép: Erős Lajos)

Böldréhez (Beodra) tartozó Kisbikácspusztától különbözteti meg. 1910-ben 407 lakosa közül 156 magyar, 238 német volt. 327-en (80%) beszélték a magyar nyelvet. Jelenleg közigazgatásilag Basahíd (Bašaid) településhez tartozik.

Szent Mária Magdolna-templom

Az 1937-ben épült nagybikácsi Szent Mária Magdolna-templom a kistelepülés középpontjában található, historizáló hangulatú, egytornyos épület. Egy korábbi – tűzvészben elpusztult – imaház helyén épült Vajda Ferenc aracsi kőművesmester által, alapterülete 200 m². 1987-ben teljes körű (külső-belső) felújításon esett át.¹⁴ Szembeötlő a torony néhány éve elvégzett szakszerűtlen javítása, amely megbontja az épület stílusegységét. A templom ismét tatarozásra szorul. A hívek igyekeznek karbantartani, megőrizni templomukat és a benne levő kegytárgyakat, amelyek közül kiemelkednek a füstölő, a gyertyatartók, a magyar és latin nyelvű értékes misekönyvek (közülük főleg az 1817-ben Budán kiadott misekönyv). Jelenleg Torontáltorda plébánosa látja el.

A körülbelül 200 lakosú Nagybikácsban napjainkban tizenhárom magyar család él. A helyiektől megtudtuk, hogy a szentmisék magyarul zajlanak, minden hónap utolsó vasárnapján, ám karácsony és húsvét közt – a hidegre hivatkozva – egyáltalán nem miséznek. A Mária Magdolna-templom története ugyan nem nyúlik vissza a

¹⁴ Erős i. m.

régmúltba, ám a falucskában élő katolikus magyar családok számára fontos szakrális és közösségmegtartó szerepet tölt be. A Magyar Patrióták Közossége a hívek kérésére látogatott el Nagy bikácsra, és dokumentálta a Mária Magdolna-templomot – helyi információk szerint ugyanis az egyházmegye vezetősége le kíván mondani az épületről.

4.5. Ópáva

Ópáva vagy *Oppova* (Opovo) szerb–horvát lakosságú mezőváros a Temes alsó folyása mentén, a hajdani Torontál vármegye Antalfalvi járá-

Ópáva is határőrvideki település volt, így csak meglehetősen későn, 1872-ben került újra magyar közigazgatás alá. 1880-ban 3718 lakosából 144 személy vallotta magát magyarnak (a lakosság 3,8%-a), ám ezt követően a magyarság fokozatos csökkenése figyelhető meg. 1910-ben 4288 lakosából csak 109 volt magyar (2,5%), a többi szerb (3409), német (406) és horvát (343). Összesen 480-an tudtak magyarul (11,2%). A német lakosságot innen is elűzték 1944 után. A legfrissebb, 2011-es népszámlálás szerint 4527 lakosa volt, 156 horvát, 32 magyar és 16 német. Jelenleg Pancsováról részesül oldallagos ellátásban.

Az ópávai Árpád-házi Szent Erzsébet-templom

sában. A XVII. század végén cigány sátoztelepek létesültek a mai település határában. 1717-ben csak három lakott háza volt, ekkoriban szerbek lakták. Plébániáját 1766-ban alapították, első katolikus temploma fából készült 1766-ban, ez később leégett. A helység ekkoriban két részből állt: a szerb lakosságú Zsélyciből és a magyarok és németek által is lakott Kalyugából. A horvát lakosság csak később, 1810-ben érkezett.¹⁵ Mai temploma 1826-ban épült, **Árpád-házi Szent Erzsébet** titulusra szentelték.¹⁶ A határőrvidek felszámolását követően kegyura a pénzügyminisztérium volt. Az 1880-as sematizmus idején anyanyelve horvát és német.

A magyarok alacsony létszáma és szinte jelentéktelen aránya azzal magyarázható, hogy

Az Árpád-házi Szent Erzsébet-templom jelenleg is működő istentiszteleti hely, ám a magyar nyelvű szentmise nem biztosított. Az épület jó állapotú, külsejében a 19. század építészeti hagyományait tükrözi. A településen még él néhány – főként idős – magyar lakos.

A sokat idézett püspökségi határozat Ópáva esetében nem a templomra vagy a plébániára

A plébániához tartozó melléképület

¹⁵ Reiszig i. m.

¹⁶ Magyar Katolikus Lexikon, Oppova (szócikk)

vonatkozik, hanem egy, a plébániához tartozó, műemléki szempontból értéktelen melléképület elbontásáról rendelkezik.

A plébánia melléképülete

Értesüléseink szerint egy, a templomhoz tartozó épület lebontása merült fel, amelyet Kuchárik Ján atya épített, aki 1989 és 1999 között volt a helység plébánosa. Ópáván 2015 októberében jártunk. A település magyar vonatkozása első sorban abban mutatkozik meg, hogy templomának védőszentje Árpád-házi Szent Erzsébet. Meg kívánjuk jegyezni, hogy a Kuchárik Ján atya által épített plébánia-melléképület sem műemléki, sem történelmi értéket nem képvisel. Ópávával jelentésünk csupán azért foglalkozik, mert a püspökség által nyilvánosságra hozott, templomok és más egyházi épületek lebontásáról szóló határozatban nevesítik.

4.6. Perlasz

Perlasz (Perlez), régi nevén *Szige* mezővárosias jellegű település a Bánságban, a hajdani Torontál vármegye Nagybecskerei járásában, közel a Tisza torkolatához, Titellel átellenben. A község hivatalos neve a magyar közigazgatás idején, 1920 előtt Perlasz volt. A római katolikus nyilvántartásokban azonban jelenleg is *Perlaszváros* néven szerepel.

A középkorban helyén *Szige* nevű település állott, amelyet *Sige* (*Szige*) alakban még az 1717-es kincstári összeírás is említi, 30 házzal.¹⁷ 1752-ben Gróf Perlas¹⁸, a temesvári kincstári tartományi igazgatóság elnöke a Sánc nevű – akkoriban épített – erődítés mellett új helységet létesített, melyet az alapítóról Perlasznak neveztek el. Ennek első lakói tiszai és Maros vidéki szerbek voltak, akik ekkoriban a határőrvidék felé húzódtak. A település 1760-ban német, majd 1775 és 1778 között szerb és horvát betelepülők újabb hullámaival gyarapodott. Perlasz 1848–49 során jutott fontos szerephez, a szabadságharc alatt ugyanis a szerb felkelők hadműködésének központja volt. Maga a helység több véres ütközet

helyszíne. Ezekre az eseményekre röviden kitérünk, mivel nemzeti történelmünk részét képezik. **1848. szeptember 2-án Kiss Ernő, a bánsági haderők vezére, 4000 emberével – kemény küzdelem árán – bevette a Sáncot, amelyet Drakulics szerb fővezér 5000 emberével védett.** A győzelem hatására a város megadta magát: a honvédek fehér zászlóval fogadta. Kevésbé ismert, hogy ez volt a **magyar szabadságharc első igazi győzedelmes csatája**, amely után Kiss Ernőt „*a perlaszi győző*”-nek kezdték nevezni. Sajnos, 1849 tavaszán a település ismét a szerbek kezére került. A magyarok ezt követően többször próbálkoztak visszavételével, ám hiába.

A perlaszi barokk templom

Lakosai mindvégig túlnyomórészt szerbek voltak. Katolikus temploma viszonylag korán, 1777-ben épült, ami jelentős nem szerb etnikumú lakosság jelenlétére utal. 1910-ben 4949 lakosa közül 3220 szerb (65,1%), 777 német (15,7%), 554 horvát (11,2%) és 317 magyar (6,4%) volt. A lakosok 18%-a tudott magyarul. 1983-ban a sematizmus szerint 342 híve volt a templomnak, zömük horvát (197) és magyar (115).

¹⁷ Reiszig i. m.

¹⁸ Teljes nevén: Francesco de Paula Ramond Villana-Perlas de Rialpo. Más források szerint a betelepítés 1755-ben történt (Msgn. Erős Lajos).

Szűz Mária szeplőtelen fogantatása templom

Az 1777-ben¹⁹ a kincstár költségén épült barokk templom **rendkívül jelentős építészeti érték, ugyanis egyike az egész Bánság leg-
régebbi katolikus templomainak.** Eredeti titulusa Szent Maximilián volt, mostani védőszentjét 1804-ben a csanádi püspök rendelte el.²⁰ 1849-ben – a szabadságharc alatt – súlyosan megsérült, s csak 1850-ben hozták helyre.²¹ Magyar, német, horvát és bolgár hívei tiltakoznak a püspökség által kilátásba helyezett lebontása ellen.

AZ ÉPÜLET JELLEMZÉSE

A perlaszi templom egy kisméretű, keletelt, egytornyos barokk épület. Nyugati homlokzata gyönyörű parkra néz. Szomszédjával, a földszintes, eklektikus stílusú katolikus plébániaépülettel

– amelyet másik oldalról az 1808-ban épült szerb ortodox templom fog közre – rendkívül **értékes műemléki együttest alkot**, ami az építmény értékét jelentős mértékben növeli.²²

Kívülről megállapítható, hogy tornya ép, ám a tető és a héjazat részbeni cseréje szükséges. Beázások sajnos a külső falakon is láthatóak, elsősorban az ereszcsontrák körül. Mind a templom, mind a mellette levő szintén jelentős építészeti értéket képviselő paplak ablakainak egy része betört; valamint mindkét épület alulról nedvesedik. A plébániaépület a karbantartás hiánya miatt beázik, a tetőszerkezet és helyenként a földem állapota kritikus.

ÉPÜLETBELSŐ, TARTOZÉKOK

A templom belső falfelületein értékes díszítő falfestések találhatók, ám a vakolat repedezett. A padlótól számított kétméteres magasságig ázás

A templom belseje

¹⁹ Reiszig Ede dr. (Borovszky-féle) könyvében 1770 szerepel, azonban az egyházmegyei sematizmus és a helyiek emlékezete egyaránt 1777-ről tud, ezért ezt a dátumot fogadtuk el.

²⁰ Erős i. m.

²¹ Erős i. m.

²² Közlemény a műemléki érték meghatározásáról

nyomai mutatkoznak, ami az épület vízszigetelését teszi szükségessé, úgyszintén a mennyezeten a tető beázásának nyomait lehet észlelni. A templom tornyában három harang lakik, az orgona viszonylag jó állapotú, nemrég még működött, de ezúttal nem sikerült megszólaltatni. A templom belsejében található padlóburkolat eredeti. Értékes aranyozott bevonatú kereszttek, egy régi füstölő, egy német feliratú, 1840-ben tardosi márványból készült szenteltvíztartó, egy barokk keresztelőmedence, néhány szobor (Szűz Mária, Szent József), valamint számos miseruha képezik a templom értékesebb tartozékait. Egy kisebb, magyar feliratú („Isten fizesse meg!”) naiv megmunkálású szobor is említést érdemel, amely egy felhőn ülő angyalt ábrázol. A főoltárképen a szeplőtelen fogantatás látható, melynek főalakja Szűz Mária.

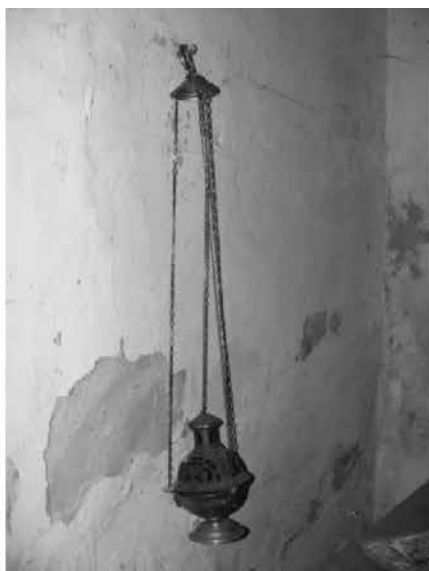
rombolt rezsőházi templomból származik, illetve hogy a titeli plébános már elvitte a templomból az anyakönyveket, valamint több értékes, fából faragott szobrot. Neheztelő hangnemben beszámoltak arról is, hogy a plébános még a templomban összegyűlt pénzt is elvitte, ezért úgy tűnt, hogy nem lesz miből megszervezniük a közelgő templombúcsút. Szentmisék havonta egyszer vannak, a szertartás nyelve magyar és horvát (ún. vegyes mise). Végül a búcsút sikerült az eredeti terveknek megfelelően megtartani, ám a templom és a paplak kérdése továbbra is megválaszolatlan maradt.

ÖSSZEGRZÉS

Az 1777-ben épült Szűz Mária szeplőtelen fogantatása templom **egyike a Bánság legrégebbi katolikus templomainak**. A hívek viszony-

Az oltárkép

Füstölő

A katolikus paplak az ortodox templommal

A HELYI KÖZÖSSÉG

A felszámolásra ítélt perlaszi egyházközséget jelenleg a Tisza túlsópartján fekvő Titeli plébánosa látja el, noha ő a szomszédos (szabadkai) egyházmegye papja. A perlasziak közül 2014-ben egy magyar és egy német lakossal beszélünk. Ők beszámoltak arról, hogy a faluban még mintegy 60 katolikus háztartás van, ezek közül nagyjából öt család magyar, a többiek németek, bolgárok és horvátok. Tőlük tudtuk meg, hogy a kegytárgyak egy része az 1944–48 közt le-

lag nagy száma nem támasztja alá a lebontás indokoltságát. Meg kell menteni a szomszédos, **1898-ban épített plébániát** is, mivel a két templommal és a parkkal együtt – melyek egységes szellemben készültek, és egyaránt magas építészeti minőséget képviselnek – nagyon értékes műemléki környezetet képez. Nagy méreteire való tekintettel akár egy térségi kulturális intézménynek vagy helytörténeti gyűjteménynek is helyet adhatna. Perlasz katolikus temploma jelképe lehetne a bánsági népek egymásra ta-

lálásának, hiszen közös örökségünk. Attól sem tekinthetünk el, hogy ez a település **a perlaszi csata révén a magyar történelmi emlékezet szempontjából fontos helyszín.**

Temeskutas (Gudurica), Versecvát (Vatin), Nagyszerezed (Veliko Središte). A demográfiailag legjobb helyzetben lévő északi esperességben Szanád (Sanad) említendő meg. Ezek a templo-

A perlaszi plébánia előkelő épülete napjainkban (b) és egykor (j)

4.7. További templomok

A Nagybecskereki Egyházmegye területén további legalább kilenc olyan 1944 előtt épült templom és imaház található, amely esetében a püspökség által nyilvántartott hívek lélekszáma nem éri el a 200 főt. Ezek a központi esperesség területén Bocsár (Bočiar), Elemér (Elemir), Szőlősudvarnok (Banatski Dvor) és Écska (Ečka), a déli esperesség területén: Alibunár (Alibunar), Fábán (Česko Selo), Gálya (Gaj), Karasjeszenő (Jasenovo), Nagykarolyfalva (Banatski Karlovac),

mok előbb-utóbb megfelelő stratégia hiányában szembetalálhatják magukat azzal a problémával, amely Szerbcsernye, Párdány, Módos vagy a többi, fentiekben kellő részletességgel tárgyalt közösségeket már érinti.

A Bánság örökségének számbevételekor figyelembe kell venni a sajátos történelmi környezetet. Ezen a tájon – ahol a török uralom legtovább, egészen 1718-ig tartott – néhány szerencsés kivételtől eltekintve nincsenek Árpád-kori templomok vagy középkori várkastélyok. Itt a régmúlt legfeljebb a helységnevekben maradt

Két értékes, elfogyó gyülekezetű templom: az 1840-ben épült bocsári (balra és középen) és a Kiss Ernő vértanú tábornok által építettett alsóeleméri templom (jobbra)

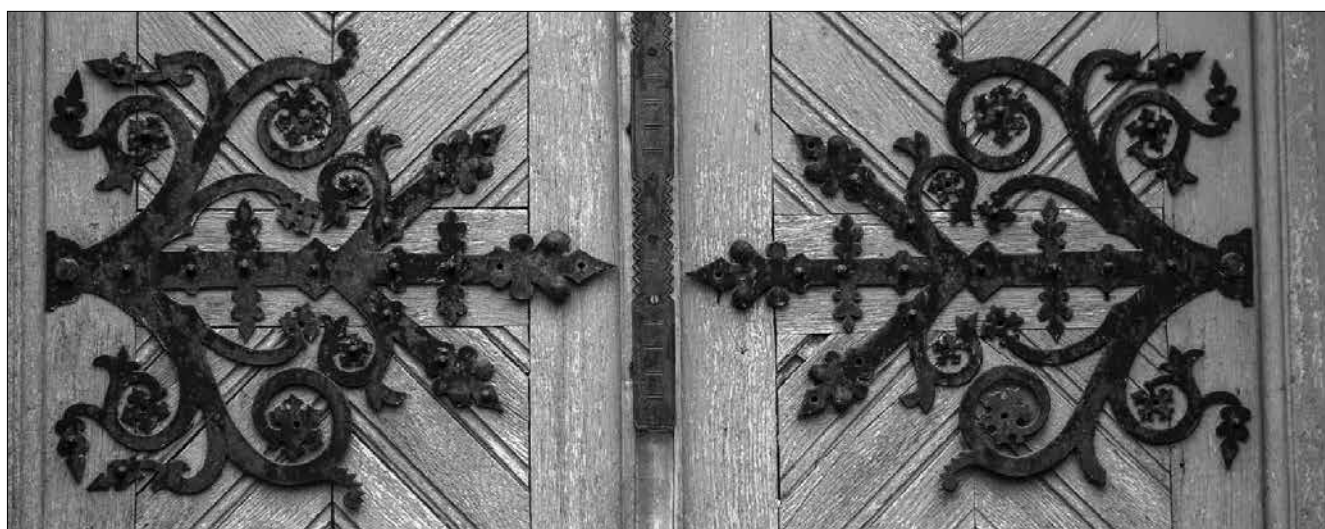
fenn, minden más történelmi emlékünkhöz a 18–19. századból való. Ha ezeket a kincseket nem sikerül megmentenünk, végképp eltűnnek a tárgyi bizonyítékai a bánsági magyaroknak, és annak, hogy ez a vidék valaha a Magyar Királysághoz tartozott.

5. Összegzés

A szerbiai, zömmel magyar hívekkel rendelkező Nagybecskerek-i Püspökség 2014 nyarán a nem használt és rossz állapotú templomainak lebontásáról hozott döntést. A költségmegtakarítást célzó javaslatnak **százötven-kétszáz éves műemléki értékű templomok estek volna áldozatul**. A Magyar Patrióták Közössége **elsőként** adott hírt az azóta „**bánsági templomrombolás**” néven elhíresült folyamatról. Kezdeményezésünk számottevő sajtóvisszhangját követően 2014 augusztusában **magyar kormányzati delegáció tett látogatást az egyházmegye három legveszélyeztetettebb templománál**: Szerbcsernyén, Párdányban és Módoson. A létrejött nemzeti összefogásnak köszönhetően **a magyar állam magára vállalta két templom részleges felújítását, az egyházvezetőség pedig** – legalábbis e két templom vonatkozásában – **letett eredeti tervéről**.

csak **egyedileg rendkívül értékes épületeket** (pl. Módos, Párdány, Bocsár) találunk, hanem **nemzeti emlékhelyeket is** (*Elemér*, Kiss Ernő tábornok, aradi vértanú nyughelye). Még ha nem is mindegyik templomnak van a nemzet egésze számára jelentősége, nem tekinthetünk el attól, hogy **a magyar törzslakosság szemében minden esetben a megmaradás utolsó jelképei a falvak sziluettjét meghatározó templomtornyok**.

A Bánságot a történelem viharai különösen kegyetlenül tépázták. Etnikailag és vallásilag vegyes lakossága együtt küzdött – időnként egymással szemben is – a különb jövő érdekében. Tanulmányunkból kiderül, hogy **egy-egy műemlék olykor több nemzet munkája révén született meg**. Éppen ezért **mindez közös örökség: magyaroké, németeké, horvátoké, bolgároké**. Magyar vonatkozásuk már csak azért sem tagadható, mert mindegyikük a Magyar Királyság fennállása idején, a Szent István által alapított Csanádi Egyházmegye (és jellemzően a magyar földbirtokosok) támogatásával épült. Sok helyen, ahonnan az őshonos nemzetiségeket a XX. század gaztevői elűldözték szülőföldjükről, nincs, aki ezt a közös örökséget megóvja. A magyarság küldetése, hogy átvegye és továbbvigye azt a Kárpát-medencei örökséget, amelyet eredeti

Nem kérdéses, hogy a lebontásra jelölt templomok mellett számos egyházi épület bármikor a pusztulás sorsára juthat. A veszélyeztetett templomok és védendő épületek száma ilyen módon meghaladja a húszat. Ezek között nem-

birtokosai kényszerből maguk mögött hagytak. Világos tehát, hogy ezeket az értékeket **lehetőség szerint meg kell menteni**.

Hangsúlyozzuk ugyanakkor, hogy a Nagybecskerek-i Egyházmegye sajnálatos anyagi

körülményei miatt önmaga nem képes ilyen jelentős számú kulturális örökség felújítására. **A magyar államnak anyagi támogatással kell ösztönöznie a műemléki értékkel bíró templomok állagmegóvását, a jelentősebb műemlékek felújítását.** Éppen ezért volt üdvözlendő, hogy a magyar kormány a szerbcsernyei és a párdányi templom részleges felújítását magára vállalta. **Annak érdekében, hogy a felújítások az örökségvédelem előírásainak figyelembevételével menjenek végbe, a megfelelő magyar intézményrendszer szakmai felügyelete indokolt.** Egyes bánsági helyszíneken – pl. magyarcsernyei templom, kevevárai temetőkápolna esetében – tapasztalhattuk a jó szándékú, ám szakszerűtlen felújítások következményeit.

Egy átgondolt program jegyében a **magyar anyanyelvápoló foglalkozásokat** megfelelő színvonalon ki kell terjeszteni a Bánság egészére, ahol még élnek magyarok. Tudatosítani kell a püspökségben is, hogy **az asszimiláció nemcsak a magyarságra, hanem a katolicizmusra nézve is veszélyt jelent**, hiszen a beolvadókat befogadó többségi társadalom ortodox vallású.

Emlékeztetni kívánunk arra is, hogy **a szerbiai kárpótlás és vagyon-visszaszolgáltatás**

Ennek szomorú példája, hogy **az egyház nem kapta vissza a jogtalanul elvett földbirtokait**, amelyek jövedelméből működését biztosíthatná.

Végezetül nyomatékosítani kívánjuk, hogy a bánsági templomrombolások nem önmagukban jelentenek elsősorban hatalmas veszélyt: amennyiben a végvárak feladását hirdető álláspont győzedelmeskedik, **hatalatlanul káros precedens születne a nehezen fenntartható egyházi ingatlanok, elfogyó gyülekezettel rendelkező vagy akár hívek nélküli templomok sorsának rendezésére.** Szerbcsernye, Párdány vagy Perlasz templomainak lerombolása kiszabadítaná a szellemet a palackból: a magyar népesség általános csökkenésével, a magyar nyelvterület fokozatos visszahúzódásával ma már a Kárpát-medence minden táján egyre nyomasztóbb ez a probléma. Már az anyaországban is vannak olyan templomok, amelyek veszélybe kerültek. S hogy ez a feltételezés nem minden alap nélküli, hűen tükrözi az, hogy értesüléseink szerint a szomszédos Temesvári Egyházmegye is élénken érdeklődik a nagybecskereki püspökség által a problémára adott válaszok iránt.²³

Alapvetően jelentésünk egy **sikerés polgári kezdeményezésről** számolhat be. Fellépésünkkel sikerült megakadályoznunk egy nagyon hely-

maig nincs rendezve, a meglévő restitúciós törvények elégtelenek, a kommunista diktatúra által elkobzott egyházi vagyon jelentős része továbbra is illetéktelen kezekben van.

telen folyamatot, és elértük, hogy a magyar állam társadalmi felelősségvállalása jegyében két bánsági templom állagmegóvását és részleges felújítását magára vállalja. Ennek köszönhető-

²³ Maga a temesvári püspök személyesen is felkeresett néhány, e tanulmányban is tárgyalt helyszínt.

en Szerbcsernye **Szent József- és Párdány Nepomuki Szent János-temploma meg fog menekülni**, s reméljük, még további évszázadokon át lelki támaszt nyújtanak majd a helyi közösségnek. Sajnos, **Módos templomának égetően sürgős felújításáról egyelőre még nem született kormányzati döntés. Egyesületünk kiemelt feladatának tekinti, hogy a jövőben elérje a módosi Nagyboldogasszony-templom állagmegóvását és részleges felújítását.**

6. A lerombolt katolikus templomok

Tanulmányunk utolsó részében meg kívánunk emlékezni azokról a bánsági katolikus templomokról, amelyeket a kommunista Jugoszlávia fennállása idején lebontottak. Zömüket a titoista partizánok pusztították el a II. világháborút követően, némelyiket azonban csak később, rossz állapotára hivatkozva tüntették el, időnként az egyházi szervek közreműködésé-

Szerbcsernye, Párdány, Módos

Kezdeményezésünk másik fontos hozadéka az, hogy **sikerült a társadalom figyelmét a szórvány pusztuló öröksége felé terelnünk.** Több alkalommal foglalkozott a magyarországi és a határon túli sajtó a bánsági templomok ügyével. **2015. március 9-én a budapesti parlament elé vittük kezdeményezésünket:** egyesületünk beszámolója során az Országgyűlés Nemzeti Összetartozás Bizottsága előtt részletesen feltártuk a bánsági helyzetet, külön szorgalmazva a módosi templom megmentését.

A visszajelzések alapján kiderült számunkra, hogy valamennyi magyar honpolgár elfogadhatatlannak tartja a múlt emlékeiről való önkéntes lemondást, így az értékek megvédése mellett áll. Arra a megválaszolatlan kérdésre azonban, hogy mi lesz az elnéptelenedő közösségek templomainak, temetőinek és egyéb hátrahagyott kulturális értékeinek sorsa, előbb-utóbb meg kell adnunk a felelős választ.

vel. A diktatúra éveiben számos imaház (pl. Györgyháza) és kápolnát is (pl. Fehértemplom) leromboltak, ezek összegyűjtésétől ezúttal eltekinttünk. Történeti adatok kutatásával igyekeztünk megállapítani a templomok titulusát, az építés és a lebontás évét, valamint a hajdani gyülekezet által használt nyelvet, nyelveket. Bár ezeket az egyházi épületeket kétséget kizáróan elsősorban a bánsági német lakosság építette és használta, fel kívánjuk hívni a figyelmet arra a tényre, hogy az általunk összegyűjtött **24 templomból 12, részben magyar nyelvű is volt.** Három kivételtől eltekintve mindegyik akkor épült, amikor ez a terület még Magyarország részét képezte – gyakran a magyar arisztokrácia támogatásával. Az elűzött vagy legyilkolt német lakosság által hátrahagyott falvakban a hatalom lerombolta a katolikus templomokat, tekintet nélkül azokra a magyarokra, akik szülőföldjükön maradtak.

**6.1. A lerombolt bánsági katolikus
templomok jegyzéke**

Település	Titulus	Építés éve	Lerombolás éve	Anyanyelve (1880)
Bégafő	Sarlós Boldogasszony	1848	1948	<i>német–magyar</i>
Bégaszentgyörgy*	Szent Miklós	1834	1963	<i>magyar–német– bolgár</i>
Beresztóc	Szent József	1854– 65	1945	<i>német–magyar– bolgár</i>
Csősztelek**	Nepomuki Szt. János	1881	1948	<i>német–magyar</i>
Ernöháza**	Szent Krisztina	1856	1946	<i>német–magyar</i>
Fejértelep	Kisboldogasszony	1896	1988	<i>magyar</i>
Istvánföldre	Szt. István király	1807	1948	<i>német–magyar</i>
Katalinfalva	Páduai Szt. Antal	1812	~1950	<i>német</i>
Kevepallós	Szent József	1836	1960	<i>német</i>
Kistószeg	Jézus Szíve	1940	1945	<i>német</i>
Lázárföld	Szent Ágoston	1809	1981	<i>német–magyar</i>
Mollyfalva	Szent Henrik	1925	1945	<i>német</i>
Nagygáj	Szűz Mária	1855	~1950	<i>német–magyar– cseh</i>
Nagytószeg	Nagyboldogasszony	1769	1945	<i>német</i>
Nákófalva	Szent József	1805	1948	<i>német</i>
Omlód	Assisi Szt. Ferenc	1859	1945	<i>német–bolgár– magyar</i>
Rezsőháza	Urunk feltámadása	1876	1944-48	<i>német</i>
Szárcsa	Assisi Szt. Ferenc	1817	1960	<i>német–magyar</i>
Szécsenfalva	Szűz Mária oltalma	1900	1952	<i>német</i>
Szenhubert	Szent Hubert	1791?	1948	<i>német</i>
Torontálalmás*	Szent Lipót	1833	1959	<i>német–magyar</i>
Torontálszécsány	Szent György	1833	1959?	<i>német</i>
Torontálsziget	(ismeretlen)	1920 után	1945	<i>(valószínűleg német)</i>
Zsigmondfalva	Szent Zsigmond	1906	1948	<i>német</i>

* Anyanyelvi adat 1840-ből. ** Anyanyelvi adat 1910-ből.

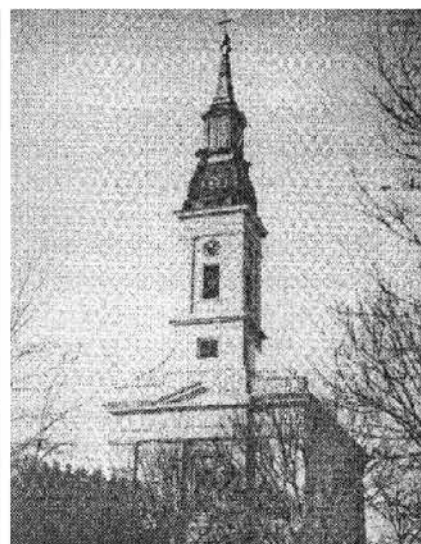
6.2. Képek a lerombolt katolikus templomokról

Béga

Béga-Szentgyörgy

Beresztóc

Csősztelek

Ernőháza

Fejértelep

Istvánföldé

Katalinfalva

Kevapallós

Lázárföld

Mollyfalva

Nákófalva

Omlód

Omlód, belső felvétel

Rezsőháza

Szécsenfalva

Szenthubert

Szenthubert, belső felvétel

Torontálalmás

Torontálszécsány

Zsigmondfalva